

محرم در روزگار صفویه

www.ketab.ir

سرشناسه	: مرندي علمدار، فرهاد، ۱۳۴۱-
عنوان و نام پدیدآور	: محرم در روزگار صفویه / به نگارش فرهاد مرندي علمدار.
مشخصات نشر	: تهران: سيمين، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهري	: ۸۳ص.
شابک	: 964-600-6245-23-2
وضعيت فهرستنويسی	: قیاء.
موضوع	: حسن بن علی (ع)، امام سوم، ۴-۱۰عق -- سوگواری‌ها.
موضوع	: سوگواری‌ها -- ایران -- آداب و رسوم.
موضوع	: محرم.
موضوع	: ایران -- تاریخ -- صفویان، ۹۰۷-۱۱۴۸ ق .
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۰ م ۳ ۴ م ۲/۳، BP
رده‌بندی دیویی	: ۲۹۷/۷۳ .
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۳۵۰۶۲۷

انتشارات سیمین

نام کتاب	: محرم در روزگار صفویه
نویسنده	: فرهاد مرندي علمدار
نوبت چاپ	: چاپ اول ۱۳۹۰
لیتوگرافی	: نگین
تیراژ	: ۵۰۰ جلد
صفحه‌آرایی	: موسسه مهراد
قیمت	: ۲۵۰۰ تومان
شابک	: ۹۶۴-۶۰۰-۶۲۴۵-۲۳-۲

ناشر : انتشارات سیمین تهران، خیابان کارگر جنوبی، خیابان لیانی نزاد غربی،

پن بست دوم جنوبی، پلاک ۲۹، تلفن: ۰۹۱۲۱۷۱۸۱۵۶ - ۶۶۵۶۵۰۶۹

پیشگفتار	۶
مقدمه	۹
بخش اول: محرم و اوضاع سیاسی اجتماعی ایران در دوره صفویه	
نگاهی گذرا به اوضاع سیاسی - اجتماعی سلسله صفوی	۱۵
- تاریخچه محرم	۱۷
- رواج عزاداری ماه محرم در عصر صفویه	۱۸
- نقش حکومت در برگزاری عزاداری ماه محرم	۲۰
- علل پذیرش مردم	۲۳
بخش دوم: چگونگی حضور زنان و مردان در عزاداری ماه محرم	
- آمادگی عزاداران برای ورود به ماه محرم	۲۹
- محرمات محرم	۲۹
- پوشیدن لباس سیاه به نشانه عزادمانه	۲۹
- تراشیدن موی سر و صورت به نشانه احترام	۲۹
- محروم کردن خود از هر نوع تفریح در این ایام	۳۰
- چگونگی حضور زنان	۳۱
- حضور زنان در مساجد و تکایا	۳۱
- پوشش و نوع لباس زنان در این ایام	۳۲
- اهدای هدایا	۳۲
- صدقه دادن	۳۳
- چگونگی حضور مردان	۳۳
- موقوفات و نذورات	۳۴
- سفره انداختن	۳۴
- ختم قرآن	۳۴

- گردانندگان مراسم عزاداری..... ۳۵
- ایجاد محل‌هایی برای برگزاری مراسم..... ۳۸
- تکایا..... ۳۸
- امامزاده و خانقاه..... ۴۴

بخش سوم: شیوه‌های اجرای مراسم عزاداری در ماه محرم

- شیوه اجرای مراسم محرم..... ۴۷
- سنگ زنی..... ۴۷
- سینه زنی..... ۴۹
- قمه زنی..... ۴۹
- روضه خوانی..... ۵۱
- چگونگی حرکت دستجات عزاداری در معابر و میادین..... ۵۲
- تعزیه و به نمایش گذاشتن برخی از صحنه‌های مربوط به فاجعه کربلا در معابر..... ۵۲
- حمل تصاویر و شمایل و نشانه‌ها توسط عزاداران..... ۵۲
- شیوه استفاده و شرکت دادن فیل‌ها در مراسم (به غیر از استفاده از اسب و شتر)..... ۵۵
- مشخصات دسته‌های عزاداری و شیوه برخورد آنها..... ۵۷
- تحریفات عاشورا..... ۶۲

بخش چهارم: برگزاری مراسم ماه محرم در شهرهای ایران

- شیوه برگزاری مراسم عزاداری ماه محرم در شماری از شهرهای ایران..... ۷۱
- شیوه عزاداری در شهر اردبیل..... ۷۲
- شیوه عزاداری در شهر اصفهان..... ۷۳
- شیوه برگزاری مراسم در شهر شیراز..... ۷۴

بخش پنجم: جمع بندی و نتیجه گیری

- جمع بندی و نتیجه گیری..... ۷۹
- فهرست منابع و مآخذ..... ۸۲

پیشگفتار

محرم نخستین ماه از ماه‌های دوازده گانه سال قمری و یکی از ماه‌های - چهارگانه - حرام است. در احادیث آمده است که روز اول این ماه، ادریس به بهشت رفت؛ روز سوم آن، نجات یوسف از چاه بود؛ روز نهم آن، ناسوعا و روز دهم آن - که مصادف با شهادت امام حسین (ع) است - عاشورا نامیده شده است.

قیام و شهادت حضرت سیدالشهداء (ع)، یکی از مهم‌ترین و بزرگ‌ترین حوادث تاریخی جهان اسلام به شمار می‌رود. از آنجا که ماه محرم یادآور حادثه کربلا و عاشورا است، مرا می‌دین آن، دلها را پُر از غم می‌سازد و پیروان و شیفتگان امام حسین (ع)، از اول ماه محرم، محافل و مجالس را سیاهپوش کرده و به یاد آن امام شهید، به عزا و ماتم می‌نشینند.

درباره این حادثه جانگداز، صدها کتاب و مقاله به رشته تحریر درآمده و بسیاری از مورخین و محققین در این خصوص، بررسی‌های متعددی انجام داده‌اند. چگونگی برگزاری سوگواری و عزاداری برای سالار شهیدان، به ویژه در زمان‌های گذشته، می‌تواند یکی از محورهای مطالعاتی این واقعه بزرگ باشد. با بررسی مراسم عزاداری و آداب و رسوم مربوط به آن در ایران، می‌توان دریافت که در طول تاریخ و پیرامون حادثه عاشورا، مجموعه‌ای از آداب و سنن به سوگ نشستن در میان اقوام و ملل معمول گشت که در طی سال‌های متمادی، شکل گرفت و به تکامل رسید. برخی از این مراسم، دارای پشتوانه دینی و متکی بر روایات و مستندات تاریخی هستند، مانند روایتی که از حضرت امام رضا (ع) در کتاب

«عارف و معاریف» نقل شده است که: «باید گریه کنندگان بر حسین (ع) بگریند که گریه بر آن حضرت، گناهان بزرگ را محو و نابود می‌سازد». برخی نیز از اسطوره‌ها، داستان‌های حماسی و روایات نمادین نشأت گرفته‌اند، مانند: «توصیف بلند ای قامت معصومان (ع) که همانند سیاهوش سرشان بر طشت زر بریده می‌شود». سنت

سوگواری برای سیاوش که در «تاریخ بخارا» بدان اشاره شده - مأمونی بهتر از این نمی‌یابد که در سنت سوگواری عزای شهید بزرگ اسلام به کار گرفته شود. مردی اسطوره‌ای جای خود را به بزرگ مرد تاریخ اسلام می‌دهد و سروده خوانی و گریستن بر مغان، به نوحه خوانی بدل می‌شود و بدین ترتیب آئین سوگواری گسترش و تکامل می‌یابد.

بعضی از اشکال سوگواری مانند تیغ زنی، سنگ زنی و قمه زنی نیز ناشی از ابداعات و ساخته‌های مردم و تقلیدهای بی‌اساس است. اگر چه برخی از این مراسم با گذشت زمان، شکل عوض کرده‌اند، اما قسمت اعظم آن با یک سری تغییرات جزئی، هنوز در بین جوامع معمول و متداول است. مانند:

روضه خوانی؛ نوحه خوانی، نغزیه خوانی، سینه زنی و ...

در این کتاب، که به شیوه برگزاری عزاداری در ماه محرم می‌پردازد، بیان شده است که در ایران روزگار صفوی، عزاداری و سوگواری در اشکال مختلف وجود داشته و مردم با فرارسیدن این ماه، در خانه‌های مسکونی، محله‌ها، میادین و معابر شهرها و روستاها به سوگواری از دست دادن امام حسین (ع) می‌پردازند و هر کس در حد توان خود، هزینه‌های این مراسم را پرداخت می‌کرد. عده‌ای نیز با اطعام و پرداخت نذورات و صدقات، دین خود را به سالار شهیدان، ادا می‌کردند.

پوشیدن لباس سیاه در تمام این ایام، جزئی از فرائض به شمار می‌رفته و علاوه بر روضه خوانی و سینه زنی، سنگ زنی و تیغ زنی نیز بوده است؛ به طوری که گروهی از مردم برای یادآوری ضرباتی که بر پیکر امام حسین (ع) و یاران وفادارش فرود آمده، با تیغ و قمه بر سر و صورت خود ضربه می‌زدند. همچنین در پیشاپیش دسته‌های عزاداری، نشانه‌ها و نمادهایی چون علم و کتل و بیرق را به حرکت درمی‌آوردند.

تاریخ ایران پهنه وسیعی است که علاقمندان را به درنگ و پژوهش فرا می‌خواند. روی

آوردن جوامع به مطالعه و بررسی زوایای پنهان تاریخ، از جلوه‌های خود جویی و خود یابی محسوب می‌شود.

کتاب حاضر، که تحت عنوان ماه محرم و ایرانیان در زمان صفویه تدوین و گردآوری شده است، قصد دارد تا از اطلاعات جمع آوری شده از منابع معتبر تاریخی، چگونگی برگزاری مراسم عزاداری سیدالشهداء علیه‌السلام در ماه محرم را در دوره صفویه به تصویر کشد. بدیهی است با توجه به اهمیت و کثرتی که این گونه تحقیقات در حیطه فرهنگ و معارف اسلامی دارند، می‌تواند دستمایه‌ای برای محققان و پژوهشگران باشد.

امید است که با انتشار این کتاب، زمینه‌ای برای شناخت تاریخ و فرهنگ ایرانی - اسلامی فراهم آید.

مقدمه

هر یک از مذاهب، گذشته از اینکه ابتدایی یا تکامل یافته باشد؛ سه جنبه‌ی اصلی یعنی تعبدی، آیینی و اخلاقی را ارائه می‌دهند. فهم ارتباطات متقابل این سه جنبه اهمیت دارد. چرا که این سه وجه، از یک واقعیت واحد است.

انسان از طریق آیین‌های مذهبی به پرستش معتقدات تعبدی خود می‌پردازد که برگزاری آیین‌ها و مراسم مختلف، در همه‌ی ادیان نمایانگر این مسأله است. از جمله می‌توان به برگزاری آیین ماه محرم که پیروان شیعه مذهب اسلام اجرا می‌کنند؛ اشاره کرد.

این مراسم که هر ساله در ماه محرم اجرا می‌شود؛ از ابعاد گوناگون قابل بررسی است. هر چند تاکنون از زوایای مختلفی این مراسم مورد بررسی قرار گرفته است؛ لیکن بررسی این آیین در عصر صفویه می‌تواند روزنه‌ی دید ما را بر کل این دوران بگسترده و با احاطه‌ای که نسبت به آن بدست می‌آوریم؛ سیمای واضحی از این مراسم را به تصویر بکشیم.

این کتاب، قصد دارد مراسم ماه محرم را در عصر صفوی مورد پژوهش قرار دهد تا بتوانیم به چگونگی برگزاری این مراسم در آن روزگار پی ببریم.

در این راستا سؤالات گوناگونی قابل طرح است از جمله:

۱- مراسم ماه محرم در دوره مورد نظر چگونه برگزار شده است؟

۲- حکومت‌های وقت، چه تاثیری بر شیوه برگزاری مراسم داشته‌اند؟

۳- آیا این مراسم دچار تحریفاتی شده است؟

۴- جزئیات برگزاری این مراسم مثل: چگونگی به راه افتادن دسته‌ها، شیوه عزاداری،

شیوه برخورد عزاداران با یکدیگر، شیوه پذیرایی عزاداران و چگونه بوده است؟

۵- زنان در برگزاری مراسم چه نقشی داشته‌اند؟

۶- شیوه برگزاری عزاداری در شهرهای ایران چگونه بوده است؟

۷- چه عواملی در فراز و نشیب مراسم فوق مؤثر بوده است؟

و سؤالات متعدد دیگری که قابل طرح‌اند.

در این کتاب سعی خواهیم کرد با استفاده از منابع مختلف، نه تنها به سؤالات فوق پاسخ دهیم؛ بلکه مراسم فوق را به گونه‌ای به تصویر بکشیم که خواننده، حال و فضای محرم را در این دوران احساس می‌کند.

برای رسیدن به هدف کتاب که عبارت است از: شیوه برگزاری مراسم ماه محرم در دوران صفویه؛ کتاب حاضر شامل بر چهار بخش اصلی شده است که در هر یک از فصول، به قسمت‌های مختلف پرداخته‌ایم.

ابتدا نگاهی گذرا به اوضاع سیاسی - اجتماعی سلسله صفویه خواهیم داشت.

سپس در مورد محرم و تاریخچه آن، به بحث می‌پردازیم و رواج عزاداری ماه محرم در عصر صفویه را بررسی می‌کنیم. پس از آنکه نقش حکومت در عزاداری ماه محرم را مطالعه کردیم، به علل پذیرش مردم می‌پردازیم.

آنچه در بخش دوم ملاحظه می‌کنید؛ بیشتر به ویژگی‌های برگزاری این مراسم در عصر صفوی پرداخته است؛ مانند: آمادگی مردم برای ورود به ماه محرم یا نقش واعظان چه بوده است. همچنین به محرمات ماه محرم نیز پرداخته‌ایم. نذورات و یا موقوفات را مورد بررسی قرار داده‌ایم و موضوعاتی از این دست. هر بخش سوم بیشتر به شیوه اجرای مراسم محرم، چگونگی حرکت دستجات عزاداری در معابر و میادین، حمل وسایل مختلف در دستجات، مشخصات دسته‌های عزاداری و شیوه برخورد آنها می‌پردازیم. بخش چهارم شیوه برگزاری مراسم عزاداری ماه محرم در برخی از شهرهای ایران را دربرمی‌گیرد و در انتها فهرستی از منابع و مآخذ مورد استفاده در این

تحقیق برشمرده شده است.

در این کتاب برای کشف آنچه که در گذشته اتفاق افتاده و سعی شده است با بررسی آئین مربوط به برگزاری مراسم ماه محرم و ریشه یابی آن، از دل تاریخ و توصیف آن گامی در جهت شناسایی راه امام حسین (ع) برداریم.

باشد تا ان شاء الله مورد رضای حق تعالی و پژوهندگان محترم قرار گیرد. فرهاد مرندی
علمداری.

www.ketab.ir